

УДК 821.161.-2-3.09'19

ЦАЙТГАЙСТ ЯК МАРКЕР БУТТЯ У СЕМІОТИЧНІЙ ПОЛІФОНІЇ

Куриленко Д.В.

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Семіотичні правила є кодовими знаками цайтгайсту буття. Сьогодні диктує нові постулати буттєвої домінанти в текстовій матерії. Синхронія та діахронія в семіотичному медіумі поліфонічно віддзеркалює плинність часу. У статті репрезентована історична парадигма духу часу як маркера буття, зокрема, у літературній доктрині. Метасимвол акумулюється як манускрипт ідей.

Ключові слова: семіотика, цайтгайст, текстова матерія, поліфонія, парадигма, ейдос.

Постановка проблеми. Символ – це ключ до пізнання незрозумілих людині явищ, незвіданих речей. Це смислове поле, константа, яка інтерпретується неповторно кожним логосом. Світ постає перед людиною трансцендентним аркушем, із зашифрованими в ньому знаками, кодами, які вона розуміє, інтегрує та віддзеркалює у специфічній символічній формі, опромінює почуттями власної плинності часу.

У праці «Семіотика культури» Б. Успенський розглядає символ як знак, але особливого штибу. Якщо простий знак – це ніби двері в світ логосу культурних контекстів, ейдосів культурних палімпсестів, масивів, значень (образів і понять), то символ є вікном в непередметний світ смислів [16, с. 107].

Семіотика, як галузь та парадигма буттєвої домінанти в модусі художніх світів, як множинної палімпсестності текстової матерії є манускриптом ідей. Семіотика віддзеркалює дух часу та є маркером рецептивної естетики читача як повноцінного опонента в діалозі культур на перехресті часів та епох. У текстовій матерії семіотична парадигма є поліфонічною, отже, семантичний універсум актуалізується у символах та образах-фрагментах. Метасимвол стає манускриптом

ідей в семіотичному полі, адже цайтгайст буття є дуже плинним у тривкому сьогодні.

Художня модель дійсності актуалізована у символах-деталях, образах-фрагментах та прообразах, котрі змодельовані у смисловій домінанті мистецького твору як художньої моделі дійсності залежно від суб'єктивно-особистісної інтерпретації буттєвої реальності. На думку О. Лосева, мистецтво репрезентує не чисте буття, а його становлення, динаміку. У своєму розвитку буття в мистецтві поступово робиться вірогідним. Воно може бути і таким, що у своєму розвитку стане найсправжнісінькою необхідністю. Отже, мистецтво є розумна, водночас і нейтрально-розумна, нейтрально-смислова, нейтрально-буттєва дійсність, що займає у сфері розуму своє місце [6, с. 409-410].

Станом на сьогодні, проблема темпоральної характеристики цайтгайсту буття вимагає наукового детермінування у мистецтві, зокрема у літературознавчій доктрині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню семіотики присвятили свої праці такі вчені, як: Р.О. Якобсон, Р. Барт, А. Греймас, К. Леві-Стросс, У. Еко та ін., котрі розуміють культуру як знакову сигнатуру, яка за своєю

суттю є посередником між людиною й навколишнім світом. Вона виконує функцію відбору та структурування інформації про макропростір.

Актуальність наукового дослідження вмотивована необхідністю потрактування семіотики, як наукової доктрини у історичному контексті, відповідно до семантичних домінант та проекцією побутування символів у художньому творі зокрема.

Метою даної статті є дослідження семіотики як наукової галузі пізнання, з притаманними їй атрибутами культурного, філософського феномену в темпоральній поліфонії, зокрема, використавши філологічний, історичний та компаративний методи.

Виклад основного матеріалу. У науковій доктрині вчення семіотики як науки вчені вивчають «знаки як невід'ємну частину семіотичної знакової системи» [4, с. 12], тобто досліджуються властивості знаків і комунікативних систем, як таких, що реалізуються у комунікативній рецепції. Наука, яка вивчає системи знаків, застосовуваних у людських спільнотах, сформувалась завдяки роботам американського вченого Ч. Пірса, який, власне, й запропонував чітко окреслене імення «семіотика». Тому Ч. Пірс вважається одним із фундаторів сучасної семіотики. Його заслуга, передусім, полягає в тому, що він розглядав людину як творця й інтерпретатора знака, власне, основним принципом дослідження семіотики він вважав антропоцентризм – методологічний принцип, який застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури тощо: «мова існує в людині для людини й реалізується через людину» [13, с. 71].

Водночас, вважається, що найповніше визначення семіотики належить У. Еко: «семіотика займається всім, що входить в поняття знаку» [4, с. 67]. Фактично, семіотика вивчає не лише те, що називають «знаками» в розмовному мовленні, а й усім тим, що не належить до цього поняття. Із позиції семіотики знаки набувають форму слів, образів, звуків, жестів і предметів.

В сучасному потрактуванні семіотики міститься три рівні досліджень [1, с. 45-46]: 1) самі знаки і знакові структури; 2) коди й системи, які організують знакові комунікації; 3) культурний контекст, в якому вони взаємодіють.

Семіотика як наука має свій науковий апарат. Ч. С. Пірс характеризує низку важливих семіотичних понять: поняття знака, його значення і знакового відношення. Будь-який знак має три основні інтерпретації: а) матеріальну оболонку; б) позначуваний об'єкт; в) правила інтерпретації, встановлювані людиною.

Відповідно, Ч.С. Пірс класифікує знаки [13, с. 71]: 1) знаки-ікони – зображальні знаки, в яких означуване й означальне зв'язані між собою за подібністю (наприклад, портрети, фотографії); 2) знаки-індекси, в яких означуване й означальне зв'язані між собою за розташуванням у часі та просторі (наприклад, дорожні знаки, світлові знаки світлофору); 3) знаки-символи, в яких означуване й означальне зв'язані між собою в межах певної конвенції, тобто ніби за попередньою домовленістю (наприклад, національні мови).

З позиції А.А. Бергера, «знаком може бути все, що символізує чи означає щось інше» [3]. Таким чином, знак – це «матеріальний, чуттєво сприйманий об'єкт (явище, дія), який виступає як представник іншого предмета, властивості чи відношення». А.А. Бергер розрізняє знаки мовні й немовні.

Слідом за Ч.С. Пірсом, науковець поділяє знаки на [3, с. 55]: а) зображення (відображають певну подібність з реальними об'єктами); б) вказівники (відображають реальний зв'язок, який можливо визначити логічним шляхом (наприклад, вогонь, дим)); в) символи (відображають умовні позначення, які вимагають спеціальних знань, наприклад, символіка прапорів різних країн, релігійні символи тощо).

Ф. де Соссюр дійшов висновку, що лінгвістика може розглядатись як складник науки, названої ним семіологією (сучасна назва – семіотика), метою якої є вивчення природи знаків і законів, які ними керують. Мейнстрімом сучасної семіотики є «розгляд природи знаків, якими розум людини користується для розуміння речей чи для передавання свого знання іншим» [9, с. 13].

Текст як цілісна семіотична форма лінгвопсихоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегрована, слугує прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури [14, с. 601]. Як функціональна структура текст відкритий для безлічі смислів, які існують в системі соціальних комунікацій та інтерпретацій буття. Він постає в єдності явних і неявних, невербалізованих значень, буквальних і вторинних, прихованих смислів [15, с. 534]. Будучи багатозаровим і семіотично неоднорідним, текст здатен вступати у складні відношення як із навколишнім культурним контекстом, як палімпсест буття, так і з читацькою аудиторією; він перестає бути елементарним меседжем, спрямованим від адресанта до адресата. Володіючи здатністю конденсувати інформацію, він набуває меморію, тобто пам'ять, як конкретний аргумент, котрий здатний відзеркалювати «вчора-сьогодні-завтра в певному алгоритмі буттєвості. Одночасно від виявляє якість, яку Геракліт визначив як «самозростаючий логос». На такій стадії структурного ускладнення текст репрезентує властивості інтелектуального носія: «він не лише передає укладену в нього ззовні інформацію, а й трансформує повідомлення, і виробляє нові» [11, с. 131].

Ю. М. Лотманом були виявлені певні процеси соціально-комунікативної функції тексту [12, с. 204]: 1) спілкування між адресантом і адресатом (текст виконує функцію повідомлення, направлено від носія інформації до реципієнта); 2) спілкування між аудиторією та культурною традицією (текст виконує функцію колективної культурної пам'яті, архетипної парадигми); 3) спілкування читача із самим собою (виступаючи в ролі медіатора, текст актуалізує певні сторони особистості самого адресата, який допомагає перебудувати особистість читача, змінити її структурну самоорієнтацію та ступінь її зв'язку з метакультурними конструкціями); 4) спілкування читача з текстом (текст перестає бути лише посередником в акті комунікації, а стає рівноправним комунікатором, який має високий

ступінь автономності, виступаючи і для автора, і для читача як самостійне інтелектуальне утворення, яке відіграє активну й незалежну роль в діалозі); 5) спілкування між текстом і культурним контекстом (текст виступає в комунікативному акті не як повідомлення, а як його повноправний учасник, суб'єкт – джерело чи отримувач інформації). Таким чином, будь-який текст занурений до семіотичного універсуму.

Згідно з концепцією Ю.М. Лотмана, нетривіальний текст має риси інтелектуального пристрою із власною пам'яттю; занурюючись до семіотичного універсуму, він створює нові повідомлення, зважаючи на особистість адресата, що зберігає в пам'яті деякі попередні повідомлення, в яких наявною є пам'ять культури, себто генетичний код [12 с. 205].

У праці «Філософія символічних форм» німецький культуролог Е. Кассіер визначив, що на певному етапі еволюції, а саме, на етапі виникнення самосвідомості, людина «розриває ланцюг, що пов'язує її із зовнішнім світом», якщо «перші кроки інтелектуального та культурного життя людини можна уявити як своєрідне розумове пристосування до безпосереднього оточення», то «з розвитком культури виявляється й протилежна тенденція людського життя» [5, с. 105]. Вона полягає у створенні «символічної системи», яка відтворює всі зв'язки людини зі світом. На думку Е. Кассієра, людина перебуває в стані постійного діалогу із самою собою, і з цього ді-

логу народжується «символічний універсум», в якому людина відтепер живе. Його складовими є мова, міф, мистецтво й релігія.

За Ю. М. Лотманом, під семіотикою слід розуміти науку про комунікативні системи й знаки, що використовуються в процесі спілкування [10, с. 114].

Однак Дж. Локк у XVII ст., реалізував термін «семіотика» у значенні вчення про знаки. Це вчення має «розглянути природу знаків, якими розум користується для розуміння речей або для передачі свого знання іншим» [7, с. 277].

Ф. де Соссюр визначає створену ним семіологію як «науку, що вивчає життя знаків у межах життя суспільства. Вона повинна відкрити нам, що таке знаки і за якими законами вони функціонують» [11, с. 131].

Висновки. Отже, все теоритичне й практичне зливається у парадигмальну цілісність, котра є текстом. Ця сукупність образів, символів та прасимволів формує самодостатню об'єктивність, котра генерує семіологію як маркер темпорального виміру буття поза первинним та вторинним, вічним та плінним з конкретно маркованою семантикою якості, самодостатньою структурою та повноцінним змістовим началом на перехресті часів та епох, далєбі, поза часовими формаціями.

Врешті-решт, «кожний образ належить зрозуміти й оцінити на рівні великого часу» [2, с. 391], адже «художня модель» відрізняється тим, що «розширює самий простір можливого» [8, с. 678].

Список літератури:

1. Агеев В. Н. Семіотика / В. Н. Агеев. – М.: Издательство «Весь Мир», 2002. – 256 с.
2. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук // Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин; [сост. С. Г. Бочаров; текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина; примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова]. – [2-е изд.] – М.: Искусство, 1986. – 416 с.
3. Бергер А. А. Видеть – значить верить. Введение в зрительную коммуникацию / А. А. Бергер. – М.: Вильямс, 2005. – 288 с.
4. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 432 с.
5. Кассирер Э. Философия символических форм / Э. Кассирер В 3-х т. Т. 1: Язык. Т. 2: Мифологическое мышление. Т. 3: Феноменология познания. Пер. нем. М.; СПб.: Университетская книга, 2002. – 147 с.
6. Лосев А. Ф. Учение Аристотеля об искусстве // История античной эстетики. Аристотель и поздняя классика / А. Ф. Лосев; [худож.-оформ. Б. Ф. Бублик]. – Х.: Фолио; М.: Издательство Аст, 2000. – 884 с.
7. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / А. Ф. Лосев: Изд-во МГУ, 1982. – 480 с.
8. Лотман М. Послесловие: Структуральная поэтика и ее место в наследии Ю. М. Лотмана / М. Лотман // Лотман Ю. М. Об искусстве. – СПб.: Искусство – СПб, 2000. – 704 с.
9. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб.: Искусство-СПБ, 2010. – 378 с.
10. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман СПб.: Искусство, СПб, 2001. – 704 с.
11. Лотман Ю. М. Избранные статьи: в 3-х т. / Ю. М. Лотман. – Таллин: Александра, 1992 – Т. 1: Статьи по семіотике и типологии культуры. – 1992. – 479 с.
12. Лотман Ю. М. Семіотика культури и понятие текста / Ю. М. Лотман; под ред. В. П. Нерознака // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М.: Academia, 1997. – 364 с.
13. Пирс Ч. С. Начала прагматизма / Ч. С. Пирс; пер. с англ. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина; послесл. В. Ю. Сухачева. – СПб.: Лаборатория Метафизических Исследований философского факультета СПбГУ; Алетейя, 2000. – Т. 2: Логические основания теории знаков. – 2000. – 352 с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава-К, 2006. – 716 с.
15. Современные философские проблемы естественных, технических и социально-гуманитарных наук / Под ред. В. В. Миронова. – М.: Гардарики, 2006. – 639 с.
16. Успенский Б. Семіотика истории. Семіотика культуры / Б. Успенский. М., 1996. – 380 с.

Куриленко Д.В.

Институт филологии

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ЦАЙТГАЙСТ КАК МАРКЕР БЫТИЯ В СЕМИОТИЧЕСКОЙ ПОЛИФОНИИ

Аннотация

Семиотические правила являются кодовыми знаками цайтгайста бытия. Настоящее диктует новые постулаты бытиевого доминанта в текстовой материи. Синхрония и диахрония в семиотическом медиуме полифонически отражает движение времени. В статье представлена историческая парадигма духа времени как маркера бытия, в частности, в литературной доктрине. Метасимвол аккумулируется как манускрипт идей.

Ключевые слова: семиотика, цайтгайст, текстовая материя, полифония, парадигма, ейдос.

Kurylenko D.V.

Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

CAYTGAYST AS A MARKEE OF HUMAN-BEING IN A SYMBOLIK POLYPHONY

Summary

A semiotic rules are the code-sings of caytgayst. The modernity dictates new postulates of a life-being dominants in the text matter. Synchrony and diachrony in the semiotic medium reflects polyphonic the continuity of time. In the article there represents the historic paradigm of the time-spirit as a marker of life namely in the literature doctrine. The methasymbble accumulates as a manuscript of ideas.

Keywords: caytgayst, semiotic, text matter, polyphony, paradigm, eidos.